

Περὶ Ἱερῶς Ψαλμωδίας διδασκαλίης Ὁσίου Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου καὶ «ἀπήχηση» αὐτῶν στὴν ὀρθόδοξο πνευματικότητα Ρόλος καὶ ἀναγκαιότητα τοῦ τομέως «Θεολογία τῆς Ψαλμωδίας»

Κωνσταντῖνος Χαρίλ. Καραγκούνης

Επίκουρος Καθηγητῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Διευθυντῆς τοῦ Τομέα Ψαλτικῆς Τέχνης καὶ Μουσικολογίας τῆς Ἀκαδημίας Θεολογικῶν Σπουδῶν Βόλου.

Δ/ση Κατοικίας: Ἀμοργοῦ 6B - Τ.Κ. 385 00 - Βόλος - Τηλ. Κινητό: 6947774647 - E-mail: kxkaragounis@gmail.com.

*Ἦκουσε γλώτταν ψαλμικῶς, ἦν οὐκ ἔγνω,
Ἐφραὶμ, ἄνω καλοῦσαν, ὁ γλώτταν Σύρος.*

(Μ. Συναξαριστής, τ. Α', σελ. 693).

Α. ΠΕΡΙ «ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΨΑΛΜΩΔΙΑΣ»

Ἡ παροῦσα εἰσήγηση στὸ Ε' Διεθνὲς Μουσικολογικὸ καὶ Ψαλτικὸ Συνέδριον τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἱερῶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀποτελεῖ τὴν εἰσαγωγὴν μόνον στὸ μέγα καὶ πολυδαίδαλο θέμα τῆς περὶ Ψαλμωδίας διδασκαλίας τοῦ Ὁσίου Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου, ὅπως δηλώνεται στὸν τίτλο τῆς εἰσηγήσεως, ἀντικείμενο γιὰ τὸ ὁποῖο ἔχει ἤδη ὀλοκληρωθεῖ ἡ πλήρης μελέτη καὶ ἐτοιμάζεται πρὸς ἔκδοσιν.

Πῶς συνάδει αὐτὸ τό, φαινομενικῶς θεολογικὸ, θέμα μὲ τὸν γενικὸ στόχο τοῦ Συνεδρίου, «Θεωρία καὶ Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης» καί, πῶς, πάλι, μὲ τὴν θεματικὴν του, «Ἐρωταποκρίσεις καὶ Ἀκρίβεια τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης»;

Ἄν ἀνεζητεῖτο ἓνα στοιχεῖο, χαρακτηριστικὸ καὶ κυρίαρχο, στὸ ὕφος τῶν ἔργων τοῦ Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου, αὐτὸ χωρὶς ἀμφιβολία εἶναι ὁ κοφτός, μὲ σύντομες προτάσεις καὶ περιόδους, ἀλλὰ, κυρίως, κατ' ἐρωταπόκρισιν λόγος του. Σὲ ὅλα τὰ κείμενά του ὁ Ἐφραὶμ ἐρωτᾷ καὶ ἀποκρίνεται. Θεολογεῖ, δογματίζει, ἐρμηνεύει, ἀπολογεῖται, ἐλέγχει, προτρέπει καὶ παρακινεῖ ἐρωτῶν καὶ ἀποκρινόμενος. Ἀπαντῶντας, τώρα, στὸ ἐρώτημα, πῶς συνάδει τὸ θέμα τῆς εἰσηγήσεως μὲ τὸν στόχο τοῦ Συνεδρίου, «Θεωρία καὶ Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης», ἂς ἐπιτραπεῖ ἡ παρατήρησις, ὅτι ἡ Ψαλτικὴ στὰ κύρια καὶ ἐπιμέρους δομικὰ τῆς στοιχείᾳ, εἴτε τὰ τεχνικὰ πρακτικὰ καὶ θεωρητικὰ, εἴτε τὰ ἀκραιφνῶς ἐπιστημονικὰ, δὲν δύναται νὰ θεωρηθεῖ καὶ κατανοηθεῖ ἀνεξαρτήτως τοῦ ὀρθοδόξου θεολογικοῦ καὶ λατρευτικοῦ ὑπόβαθρου, τὸ ὁποῖο τὴν ἐδημιούργησε καὶ τὴν διεμόρφωσε. Κάθε ἀπογύμνωσις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ἀπὸ τὸ πνευματικὸ τῆς περιεχόμενον καὶ ὅποιαδήποτε ἀπόπειρα αὐτόνομης μελέτης αὐτῆς, ὡς ἐνὸς ἀκόμη «μουσικοῦ πολιτισμοῦ», ὀδηγεῖ σὲ λάθος συμπεράσματα καὶ ἐσφαλμένες ἀπόψεις, ὅσον ἀφορᾷ τὸν χαρακτήρα καὶ τὰ ἐπιμέρους δομικὰ στοιχεῖα τῆς συγκεκριμένης τέχνης. Ἄν, δηλαδή, δὲν γίνῃ κατανοητὸ τὸ θεολογικὸ ὑπόβαθρον τῆς Ψαλμωδίας

καὶ δὲν καταστῆ σαφῆς ὁ ρόλος αὐτῆς ὡς σωστικοῦ μέσου ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς θείας Λατρείας, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρμηνευθοῦν πολλὰς ἐπιλογὰς τῆς τέχνης αὐτῆς, ὅπως, ἐπὶ παραδείγματι, ὁ ἀνόργανος καὶ φωνητικός, μονοφωνικός καὶ χορικός, ἀντιφωνικός καὶ «καθ' ὑπακοήν» χαρακτήρας τῆς. Τὸ ἴδιο δύσκολο εἶναι νὰ αἰτιολογηθοῦν καὶ οἱ δομικὲς ἐπιλογὰς τῆς Ὀκτωηχίας (ἀντὶ τῆς πολυηχίας), τῆς συστημικῆς καὶ διαστηματικῆς θεωρίας τῶν Ἦχων, τῆς ιδιόμορφης μελοποιΐας τῶν «θέσεων» (τὸ «κατὰ θέσεις μελίζειν»), τῆς φωνητικῆς ἐκτάσεως τῶν ὕμνων, τῆς στενογραφικότητος τῆς μουσικῆς σημειογραφίας (σὲ κάποιον βαθμὸν, ἀκόμη καὶ στὴ Νέα Μέθοδος), τῆς συνθέσεως καὶ ὑποταγῆς τῶν φωνητικῶν σημαδίων, τοῦ ἀπὸ στήθους (λέγε, ἐκ καρδίας) ψάλλειν καὶ ἄλλα ἀκόμη. Ἄρα, τὸ θεολογικὸ ὑπόβαθρον τῆς Ψαλμωδίας διεμόρφωσε τὰ γενικὰ καὶ εἰδικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, δηλαδὴ, στὴν οὐσία διεμόρφωσε τὴν θεωρίαν καὶ τὴν πράξιν τῆς.

Ἐφόσον ἡ παροῦσα εἰσήγησις ἐνεπλάκη στὴ γοητεία τῶν ἐρωταποκρίσεων, ἃς ἀπαντηθεῖ καὶ τὸ ἐπόμενο ἐρώτημα: Πῶς τεκμαίρεται, ὅτι τὸ θεολογικὸ ὑπόβαθρον τοῦ Χριστιανισμοῦ διέπλασε καὶ διεμόρφωσε τὴν Ψαλτικὴν Τέχνην;

Εἶναι κοινὸς τόπος στὴν ὀρθόδοξον θεολογίαν, ὅτι ἡ πίστις διαμορφώνει τὸ βίωμα τοῦ Πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας, γι' αὐτὸ καὶ ἡ αἴρεσις θεωρήθηκε πάντοτε καταστροφικὴ γιὰ τὸν Χριστιανισμό. Ἡ ἀκριβὴς θεώρησις τῶν δογματικῶν ἀληθειῶν εἶναι ἐκείνη ἡ ὁποία καθορίζει τὴν ζωὴν τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ αὐτὸ, μὲ τὴν σειράν του, μεταμορφώνει τὴν Χάρη τῆς προσωπικῆς πίστεως σὲ ἔργον. Τέτοιο ἔργον εἶναι καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν παραγωγή τῶν τεχνῶν, ἀναμέσον τῶν ὁποίων καὶ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ. Κάθε πράξις τοῦ πιστοῦ ὀφείλει νὰ εἶναι «θεολογία», λόγος περὶ Θεοῦ, ἐπομένως, ὁ πιστὸς «θεολογεῖ» καὶ κατὰ τὴν ὥραν τῆς Ψαλμωδίας, παράγοντας, συνάμα, τὸ θεολογικὸ ὑπόβαθρον τῆς λατρευτικῆς μουσικῆς, τὸ ὁποῖον, ὡς ἕνας ἱερὸς κύκλος, ἐπιστρέφει γιὰ νὰ ἀποτελέσει ἕνα ἀπὸ τὰ θεμελιώδη συστατικὰ τοῦ ὀρθοδόξου βιώματος. Γι' αὐτὸ, ἄλλωστε, προϋπόθεσις τῆς Ψαλμωδίας εἶναι ὁ φωτισμὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ κάθαρσις τῶν αἰσθήσεων καὶ ἡ θυσιαστικὴ διάθεσις, ὅχι μόνον τοῦ ὕμνωδοῦ, τοῦ μελωδοῦ ἢ τοῦ μελουργοῦ, ὡς παραγωγῶν λατρευτικῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ τοῦ ψαλμωδοῦ, τοῦ μουσικοῦ, ὡς ἐκφραστοῦ καὶ φορέως τῆς μουσικῆς τέχνης πρὸς τὸ Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς ἐκ τούτου πρὸς τὸν Πανάγιον Τριαδικὸν Θεόν. Ἀνάλογα εἶναι καὶ τὰ αἰτήματα τῆς εὐχαριστηρίου ἐωθιῆς εὐχῆς μεθ' ἱκεσίας: «Ἐκ τοῦ ὕπνου ἐξανιστάμενος εὐχαριστῶ σοι, Ἁγία Τριάς... ὅτι ἐφιλανθρωπέυσω συνήθως καί... ἤγειράς με, εἰς τὸ ὀρθοῖσαι καὶ δοξολογήσαι τὸ κράτος σου. Καὶ νῦν, φώτισόν μου τὰ ὄμματα τῆς διανοίας (ἀναγκαιότητα φωτισμοῦ), ἄνοιξόν μου τὸ στόμα τοῦ μελετᾶν τὰ λόγια σου καὶ συνιέναι τὰς ἐντολάς σου (ἀναγκαιότητα μελέτης, κατανοήσεως τοῦ «τί ἐστὶν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ» καὶ προσωπικῆς ἐπιγνώσεως) καὶ ποιεῖν τὸ θέλημά σου (αἴτημα ὀρθοπραξίας) καὶ ψάλλειν σοι ἐν ἐξομολογήσει καρδίας καὶ ἀννυμεῖν τὸ πανάγιον ὄνομά σου...» (1) Ἡ ψαλμώδησις καὶ ἀννύμησις τοῦ παναγίου ὀνόματος

τοῦ Κυρίου εἶναι, δηλαδή, ἡ ἔκβαση τοῦ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος φωτισμοῦ τοῦ πιστοῦ, πρὸς θεολογία, ὀρθοπραξία («τοῦ μελετᾶν τὰ λόγια σου καὶ συνιέναι τὰς ἐντολάς σου»), καὶ εὐχαριστία, «οὐχ ὅτι ἱκανοὶ ἐσμεν ἀφ' ἑαυτῶν λογίσασθαι τι, ὡς ἐξ ἑαυτῶν, ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ ἰκάνωσεν ἡμᾶς δουλεύειν αὐτῶ, ἀναξίους ὄντας», γιὰ νὰ φέρουμε στὴ συζήτηση καὶ τὸν Ὅσιο Ἐφραὶμ (2). Ἐξάλλου, ὅπως εὐστόχως παρατηρεῖ ὁ Πρωτοπρεσβύτερος π. Γεώργιος Δ. Μεταλληνός, παραπέμποντας στὸν Παιδαγωγό, τοῦ Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας, «Ἡ Μουσικὴ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Λατρείας... ὑπάρχει γιὰ τὸν λόγο, "τῶν ρημάτων τὴν δύναμιν", γιὰ νὰ καθιστᾷ εὐληπτο τὸ λόγο, χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ ὑπάρξει χωρὶς αὐτὸν, ὡς αὐτόνομη μουσικὴ τέχνη.»(3) Ἐπομένως, ὡς συμπέρασμα ἐξάγεται ὅτι τὸ θεολογικὸ ὑπόβαθρο τῆς Ψαλμωδίας ἀποτελεῖ θεμελιῶδες συστατικὸ τοῦ ὀρθοδόξου βιώματος.

Ποιὰ ἡ ἀναγκαιότητα καὶ ποιοὶ οἱ ἐπιστημονικοὶ στόχοι τοῦ τομέως «Θεολογία τῆς Ψαλμωδίας»; Χωρὶς νὰ παραγνωρίζεται τὸ γεγονός ὅτι πολλοὶ μουσικολόγοι ἢ μουσικολογοῦντες, λειτουργιολόγοι, ὕμνογραφολόγοι, πατρολόγοι καὶ λοιποὶ συγγραφεῖς ἔχουν γράψει κατὰ περίπτωσιν -ἀμέσως ἢ ἐμμέσως- ἐξαιρετικὲς ἐργασίες (τις κυριώτερες βλ. στὸ τέλος, ὅπου ἡ παράθεσιν τῆς σχετικῆς Βιβλιογραφίας) σχετικῶς μὲ τις θεολογικὲς ἀντιλήψεις καὶ νοηματοδοτήσεις τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς Ψαλμωδίας, ἃς ἐπιτραπεῖ ἐδῶ ἡ ἐπισήμανσις: Ἡ μελέτη τῆς πατερικῆς θεολογίας περὶ τὴν Ψαλμωδίαν εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία στὴν ἐπιστήμην τῆς Βυζαντινῆς Μουσικολογίας. Εἶναι ἀναγκαιότητα ἡ συστηματικὴ διερεύνησις τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας, μὲ σκοπὸν τὴν συγκέντρωσιν καὶ μελέτην τῶν πατερικῶν θεολογήσεων περὶ τὴν λατρευτικὴν μουσικὴν, στὰ πλαίσια ἑνὸς τομέως «Θεολογίας τῆς Ψαλμωδίας». Ὁ τομέας, ὅμως, αὐτὸς δὲν πρέπει νὰ εἶναι μόνον ἀπότοκος τῆς ἐπιστήμης τῆς «Θεολογίας τῆς Λατρείας» (γιὰ τὸν ὄρον παραπέμπομε στὸ ἐξαιρετικὸν σύγγραμμα τοῦ π. Γεωργίου Μεταλληνοῦ, «Ἡ Θεολογικὴ Μαρτυρία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Λατρείας»)(4), νὰ ἔχει, δηλαδή, μόνον θεολογικὸν προσανατολισμόν, ἀλλὰ νὰ ἀποβλέπει μὲ διεισδυτικὴν ματιὰν στὰ μουσικολογικά, κυρίως, ζητήματα, πὸν ἐρμηνεύονται ἢ συνδέονται ἐμμέσως μὲ τις σχετικὲς πατερικὲς θεολογήσεις. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ὁ τομέας τῆς «Θεολογίας τῆς Ψαλμωδίας» θὰ εἶναι σὲ θέσιν, νὰ συνδέει τὰ πορίσματά του μὲ τὴν ἱστορικὴν, παλαιογραφικὴν - σημειογραφικὴν, μελικὴν, μορφολογικὴν ἢ θεωρητικὴν κ.λπ. διαμόρφωσιν καὶ ἐξέλιξιν τῆς Ψαλτικῆς καὶ νὰ μεταχειρίζεται τὰ πορίσματα αὐτὰ ὡς ἐργαλεῖα γιὰ τὴν βαθύτερην κατανόησιν τῆς Τέχνης.

Β. ΟΣΙΟΣ ΕΦΡΑΙΜ Ο ΣΥΡΟΣ

Βιωματικὴ σχέση τοῦ Ἐφραὶμ μὲ τὴν Ψαλμωδίαν. Ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία τοῦ Ὁσίου Ἐφραὶμ (5) εἶναι ἀντικείμενον ἄλλης ἐπιστήμης· μόνον ἔμμεσα ἀφοροῦν τὴν παρούσιν εἰσήγησιν. Παρενθετικῶς σημειώνονται ἐδῶ οἱ χρόνοι γεννήσεως καὶ θανάτου τοῦ ἀνδρός. Ὁ Ἐφραὶμ γεννήθηκε στὴν Νίσιβη τῆς Μεσοποταμίας,

ἢ στὰ περίχωρα αὐτῆς, περὶ τὸ ἔτος 306 μ.Χ. καὶ ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ στὶς 9 Ἰουνίου τοῦ 373 ἢ τοῦ 379 μ.Χ.. Ἀπὸ τὴν τεράστια δράση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀνδρός ἐδῶ ἐνδιαφέρουν τρία στοιχεῖα βάσει τῶν ὁποίων τεκμαίρεται ἡ βιωματικὴ σχέση του μὲ τὴν μουσικὴ· α) ἡ συμβολὴ του στὴν ποίηση καὶ ὕμνογραφία, β) ὁ ἀντιαιρετικὸς του ἀγώνας καὶ γ) ἡ εὐαισθησία του γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς θείας Λατρείας:

α) Ποιητὴς καὶ ὕμνωδός: Τὸ ὕμνογραφικὸ του ἔργο εἶναι πλούσιο. Ἀπέβλεπε στὴν κάλυψη τῶν λατρευτικῶν ἀναγκῶν τοῦ ποιμνίου του (6), ἐφόσον δὲ ὁ ἴδιος «εἶναι ὁ ποιητὴς τοῦ τε ποιητικοῦ κειμένου καὶ τοῦ μέλους», γιὰ νὰ δανεισθοῦμε τὴν διατύπωση τοῦ Γρ. Θ. Στάθη, ὁ Ἐφραὶμ ἀνήκει στὴν χορεία τῶν «ὕμνωδῶν» ἢ «μελωδῶν» (7). Συνέγραψε δογματικὰ συγγράμματα σὲ στίχους ἀσμάτων, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι ἐξόχως γνωστὰ ὡς «ὕμνωδιες» (π. χ. στὴ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ) καὶ ἔχουν πανηγυρικὸ χαρακτήρα. Μελοποιημένα ἀπὸ τὸν ἴδιο, προσεφέροντο γιὰ χρῆση στὶς λατρευτικὲς συνάξεις τῶν πιστῶν τῆς Συρίας (8).

β) Ἀντιαιρετικὸς ὕμνογράφος: Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ ἀγωνία τοῦ Πατρὸς γιὰ τὴν διατύπωση καὶ διαφύλαξη τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος εἶναι μεγάλη. Ὁ περὶ τὸν Ε' αἰῶνα, σύρος βιογράφος του διασώζει τὸν πόνο τοῦ Ἐφραὶμ γιὰ τὶς αἵρετικὲς δοξασίες, ποὺ μολύνουν τὸν χῶρο τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀποδίδει σ' αὐτὸν τὴν ἐξῆς μαρτυρία: «*Βρῆκα ἓνα βιβλίον τοῦ Βαρδησάνου (9) καὶ ταραχθῆκα γιὰ λίγο ἀπὸ τὴ θλίψη· γιὰτὶ τὸ βιβλίον αὐτὸ ἐμόλυνε τὴν ἀκοή μου καὶ τὴν καρδιά μου μὲ τὴ δυσωδία τῶν βλασφημιῶν του...*» (10) Ἐπιδίδεται σὲ συγγραφὴ πύρινων ἀντιαιρετικῶν λόγων, διὰ τῶν ὁποίων «*τούς τε πολυσχιδεῖς τῶν Ἑλλήνων διήλεγξε πλάνους καὶ πάσης αἵρετικῆς κακοτεχνίας ἐγύμνωσε τὴν ἀσθένειαν*», κατὰ τὸν Θεοδώρητο Ἐπίσκοπο Κύρου (11). Ὅμως, δὲν ἀρκεῖται σὲ αὐτό. Ἐπεμβαίνει στὴν αἵρετικὴ ὕμνογραφία. Διατηρῶντας τὶς μελωδίαις τῶν αἵρετικῶν ᾠδῶν, προβαίνει σὲ ἀντικατάσταση τῶν ἀσεβειῶν μὲ ὀρθοδόξων διδασκαλιῶν στίχους, προσωπικῆς του συνθέσεως, καὶ ἐντάσσει τὶς διορθωμένους ᾠδὲς στὴν χριστιανικὴ λατρεία τῆς Συρίας: Ὁ Θεοδώρητος μαρτυρεῖ: «*...καὶ ἐπειδὴ Ἀρμόνιος ὁ Βαρδησάνου ᾠδὰς τινὰς συνετεθείκει πάλαι καὶ τῆ τοῦ μέλους ἡδονὴ τὴν ἀσέβειαν κεράσας κατεκλήλει τοὺς ἀκούοντας καὶ πρὸς ὄλεθρον ἤγρευε, τὴν ἀρμονίαν τοῦ μέλους ἐκεῖθεν λαβὼν (ὁ Ἐφραὶμ) ἀνέμιξε τὴν εὐσέβειαν καὶ προσενήνοχε τοῖς ἀκούουσιν ἡδιστον ὁμοῦ καὶ ὀνησιφόρον φάρμακον.*» Μάλιστα, ὁ Θεοδώρητος εὐθύς διευκρινίζει: «*Ταῦτα καὶ νῦν τὰ ἄσματα φαιδροτέρας τῶν νικηφόρων μαρτύρων τὰς πανηγύρεις ποιεῖ.*» (12)

Ἡ ὡς ἄνω μαρτυρία τοῦ Θεοδώρητου ἐναρμονίζεται πλήρως μὲ ἀντίστοιχη τοῦ ἱστορικοῦ Σωζόμενου (13): «*Παρὰ Ὀσροηνοῖς ἐγένοντο Βαρδησάνης τε, ὃς τὴν ἀπ' αὐτοῦ καλουμένην αἵρεσιν συνεστήσατο, καὶ Ἀρμόνιος ὁ Βαρδησάνου παῖς, ὃν φασὶ διὰ τῶν παρ' Ἑλλήσι λόγων ἀχθέντα πρῶτον μέτροις καὶ νόμοις μουσικοῖς τὴν πάτριον φωνὴν ὑπαγαγεῖν καὶ χοροῖς παραδοῦναι, καθάπερ καὶ νῦν πολλάκις οἱ Σύροι ψάλλουσιν, οὐ τοῖς Ἀρμονίου συγγράμμασιν ἀλλὰ τοῖς μέλεσι χρώμενοι. Ἐπεὶ γὰρ οὐ παντάπασιν ἐκτὸς ἦν τῆς πατρώας αἱρέσεως καὶ ὧν περὶ ψυχῆς,*

γενέσεώς τε καὶ φθορᾶς σώματος καὶ παλιγγενεσίας οἱ παρ' Ἑλλησι φιλοσοφοῦντες δοξάζουσιν, οἷά γε ὑπὸ λύραν ἅ συνεγράψατο συνθεῖς ταυτασὶ τὰς δόξας τοῖς οἰκείοις προσέμιξε συγγράμμασιν. Ἰδὼν δὲ Ἐφραὶμ κηλουμένους τοὺς Σύρους τῷ κάλλει τῶν ὀνομάτων καὶ τῷ ῥυθμῷ τῆς μελωδίας, καὶ κατὰ τοῦτο προσεθιζομένους ὁμοίως αὐτῷ δοξάζειν, καίπερ Ἑλληνικῆς παιδείας ἄμοιρος, ἐπέστη τῇ καταλήψει τῶν Ἀρμονίου μέτρων· καὶ πρὸς τὰ μέλη τῶν ἐκείνου γραμμάτων ἑτέρας γραφὰς συναδούσας τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς δόγμασι συνέθηκεν, ὅποια αὐτῷ πεπόνηται ἐν θείοις ὕμνοις καὶ ἐγκωμίοις ἀγαθῶν ἀνδρῶν. Ἐξ ἐκείνου τε Σύροι κατὰ τὸν νόμον τῆς Ἀρμονίου ᾠδῆς τὰ τοῦ Ἐφραὶμ ψάλλουσιν.»

γ) Ψάλλτης καὶ Χοροῦχος στῆ θεία Λατρεία: Γιὰ τὴν καλλίτερη ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ του (τῆς ἀντιαρετικῆς δράσεως), ὁ Ἐφραὶμ κατήρτισε Χοροὺς ἀπὸ ἀγνῆς καὶ εὐσεβεῖς κόρες, τὶς ὁποῖες δίδαξε νὰ ψάλλουν τὶς συγκεκριμένες ᾠδὲς καὶ τὰ ἄσματα. Τοὺς Χοροὺς αὐτοὺς τῶν Παρθένων διηύθυνε ὁ ἴδιος κατὰ τὶς συνάξεις τῶν Κυριακῶν, τὶς δεσποτικῆς καὶ θεομητορικῆς ἑορτῆς καὶ τὶς μνημῆς τῶν ἐπιφανῶν ἀγίων (14). Ἐντούτοις, παρὰ τὴν ἰδιαίτερη ἀγάπη τοῦ Ἐφραὶμ γιὰ τὴν Ψαλμωδία, στὸ Συναξάριο τοῦ ὁσίου (τῆς ΚΗ' Ἰανουαρίου), μαρτυρεῖται ὅτι «...τὴν ᾠραν, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἔμελλε νὰ τελευτήσῃ, προσέταξε μὲ ἀφορισμὸν, νὰ μὴ τοῦ ψάλλῃ κανεὶς τροπάρια, μήτε νὰ τοῦ κάνουν ἐγκώμιον...» (15)

Τὸ Ἔργο. Ποιὸ τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Ἐφραὶμ καὶ ποῦ ἐπισημαίνεται ἡ περὶ Ψαλμωδίας διδασκαλία του; Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος ἢ λεπτομερῆς ἀναφορὰ τῶν ἔργων τοῦ Ἐφραὶμ. Τὸ συγγραφικὸ του ἔργο, σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, εἶναι τεράστιο· ὁ Σωζόμενος ἀναφέρει ἕναν ἐντυπωσιακὸ ἀριθμὸ: «Λέγεται δὲ τὰς πάσας ἀμφὶ τὰς τριακοσίας μυριάδας ἐπῶν συγγράψαι.» (16) Μόνο ἐν ὑποσημειώσει γίνεται ἐδῶ σύντομος μνεία τῶν κυριωτέρων κατηγοριῶν τῶν ἔργων του (17).

Ἡ ἐξαιρετικὴ σημασία τὴν ὁποία δίδει ὁ Ἐφραὶμ στὴν παρουσία τῆς Ψαλμωδίας στὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐξατομικευμένα στὴν ἐν Χριστῷ πολιτεία τῶν πιστῶν, εἶναι ἀποτυπωμένη ζωηρῶς στὸ συγγραφικὸ καὶ ὕμνογραφικὸ του ἔργο. Συχνότατα ἐπιχειρεῖ, ἀφ' ἑνός, νὰ θεολογεῖ περὶ τὴν λατρευτικὴ μουσικὴ, αἰτιολογῶντας καὶ ἐρμηνεύοντας τὴν εἰσαγωγή καὶ χρῆση μουσικῆς στὴν ὀρθόδοξη τελετουργία, ἀφ' ἑτέρου, νὰ «πρακτικολογεῖ» περὶ τῶν εὐεργεσιῶν τῆς ἱερᾶς τέχνης στὴν καθημερινότητα τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ὑποδεικνύοντας, μάλιστα, τρόπους «ἐκμεταλλεύσεως» αὐτῶν τῶν εὐεργεσιῶν.

Θὰ μπορούσε νὰ ἰσχυρισθεῖ κανεὶς, ὅχι ἀδικαιολογήτως, ὅτι ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Ἐφραὶμ, τὴν παροῦσα μελέτη ἐνδιαφέρουν μόνον ἐκεῖνα, στὰ ὅποια ὁ ὁσὶος ἀναφέρεται στὴν Ψαλμωδία (βλ. σχετικὸ πῖνακα). Ἐντούτοις, εἶναι τόσες πολλὲς καὶ πυκνῆς οἱ σχετικῆς ἀναφορῆς, ὥστε ὁ μελετητὴς σχηματίζει τὴν ἐντύπωση ὅτι ἡ Ψαλμική -καὶ ἡ μουσικὴ, γενικότερα- εἶναι κορυφαῖο στοιχεῖο στὴν ζωὴ, τὸ ἐκκλησιαστικὸ βίωμα καὶ τὴν διδασκαλία τοῦ Ἐφραὶμ. Ἀπὸ τὰ ἑκατὸν πενήντα ἐπτὰ <157> συνολικῶς ἔργα τοῦ ἱεροῦ συγγραφέως, τὰ ὅποια διασώζονται στὴν

Ἑλληνικὴ Πατρολογία (P.G.), στὰ ἐξήντα ὀκτώ <68> ἐπεσημάνθησαν σύντομες ἢ ἐκετενεῖς, ἄμεσες ἢ ἔμμεσες, ἀναφορὲς στὴν Ψαλμωδία ὡς προσευχητικὴ ἢ λατρευτικὴ πράξη τῶν πιστῶν, στὴν Ψαλμωδία ὡς οὐράνια τελετουργία τῶν Ἀγγελικῶν Δυνάμεων, ἀλλὰ καὶ στὴν ἄσεμνη, τὴν ὀλέθρια, κοσμικὴ μουσικὴ, τὰ μουσικὰ ὄργανα, τοὺς χοροὺς καὶ τὰ λοιπὰ κοσμικὰ μουσικὰ δρώμενα. Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἔργα εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου ἀφιερωμένα στὴ μουσικὴ, ὅπως τὸ «Περὶ Ψαλμοῦ - *De psalmo*» κείμενο, ἐνῶ σὲ ἄλλα, ὅπως τὰ δύο «Περὶ προσευχῆς - *De oratione*» ἔργα, τὸ «Περὶ ἐορτῶν - *De festis diebus*» καὶ τὸ «Ὅτι οὐ δεῖ παίζειν Χριστιανούς - *Quod ludicris rebus abstinendum sit christianis*», ὁ Ἐφραὶμ ὁμιλεῖ πολὺ συχνὰ τόσο γιὰ τὴν ἱερὰ Ψαλμωδία, ὅσο καὶ γιὰ τὴν κοσμικὴ μουσικὴ, πότε μὲ ἄμεσο καὶ πότε μὲ ἔμμεσο τρόπο. Ἐπιπλέον, ἡ συνολικὴ συγκομιδὴ ἀναφορῶν τοῦ Ἐφραὶμ στὴν Ψαλμωδία, στὰ ἐξήντα ὀκτώ <68> προαναφερθέντα ἔργα του, φθάνει τὸν ἐξαιρετικὰ μεγάλο ἀριθμὸ τῶν διακοσίων <200> χωρίων. Ὅμως, ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς πρέπει νὰ ὑπολογισθεῖ ὑπερπολλαπλάσιος, δεδομένου ὅτι οἱ μισὲς τουλάχιστον ἀναφορὲς δὲν εἶναι ἀπλὲς καὶ μικρὲς φράσεις - χωρία, ἀλλὰ μεγάλες περίοδοι, παράγραφοι καὶ ἐκτενέστατες ἐνότητες ἀκόμη, στίς ὁποῖες δὲν γίνεται μία ἀπλὴ ἀναφορά, ἀλλὰ πλήρης ἀνάλυση καὶ θεολογικὴ ἐμβάθυνση εἰς τὰ τῆς ψαλτικῆς πράξεως ἢ τοῦ μουσικοῦ φαινομένου. Πρόκειται περὶ σχολίων, παραινέσεων, ἐπιτιμήσεων, ὁδηγιῶν καὶ βαθέων θεολογήσεων περὶ τὴν Ψαλμωδία καὶ τὴν μουσικὴ, γενικότερα, σὲ σχέση, πάντοτε μὲ τὴν πίστη, τὴν λατρεία τοῦ Θεοῦ, τὴν ἄσκηση τῶν ἀρετῶν, τὴν καταπολέμηση τῶν παθῶν, τὴν ἀποφυγὴ τῆς κοσμικότητος καὶ ὅ,τι ἄλλο ἀφορᾷ τὸ ὀρθόδοξο ἐκκλησιαστικὸ βίωμα.

Στὴν πατερικὴ γραμματεία συναριθμεῖται ἓνα ἔργο γιὰ τὶς ἀρετὲς καὶ τὰ πάθη, τὸ ὁποῖο ἀποδίδεται σὲ περισσότερους τοῦ ἑνὸς Πατέρες. Στὴν Ἑλληνικὴ Πατρολογία συμπεριλαμβάνεται στὰ ἔργα Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, μὲ τίτλο, «*Τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, Περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν, ψυχικῶν καὶ σωματικῶν - De virtutibus et vitiis*» (18), ὁ ἐκδότης, ὅμως, καὶ μεταφραστὴς τῶν ἀπάντων τοῦ Ἐφραὶμ, Κ. Φραντζολᾶς, τὸ συνεκδίδει ὡς ἔργο τοῦ τελευταίου (19) ὑπὸ τὸν τίτλο «*Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου, Περὶ ἀρετῶν καὶ παθῶν [ψυχικῶν] - De virtutibus et passionibus*» καὶ ὑπότιτλο «*Ὁ λόγος οὗτος ὠφέλιμος λίαν, καὶ πάσης σοφίας μεστός*». Μὲ ὁδηγὸ τὸ κείμενο αὐτὸ ἐπιχειρήθηκε ἓνας, κατὰ κάποιον τρόπο, προσδιορισμὸς τῆς θεολογίας τοῦ Ἐφραὶμ περὶ τὴν Ψαλμωδία καὶ τὴν μουσικὴ (βλ. πίνακα). Διαπιστώθηκε, λοιπόν, ὅτι ὁ Πατὴρ συνδέει -καὶ θεολογεῖ ἀναλόγως- τὴν Ψαλτικὴ τέχνη μὲ:

Δύο <2> ἀπὸ τὶς πέντε <5> σωματικὲς αἰσθήσεις, τὴν ὄραση καὶ τὴν ἀκοή - Τρεῖς <3> ἀπὸ τὶς πέντε <5> ψυχικὲς αἰσθήσεις (δυνάμεις), τὸν νοῦν, τὴν διάνοια καὶ τὴν φαντασία - Ἐξί <6> ἀπὸ τὶς εἰκοσιεπτὰ <27> σωματικὲς ἀρετὲς, τὴν ἐγκράτεια, τὴν ἀγρυπνία, τὴν παννύχιο στάση, τὴν συνεχὴ κάμψη τῶν γονάτων, τὸ σιωπηλόν, τὸ «*ταῖς οἰκείαις χερσίν ἐργόχειρον μετέρχεσθαι*» - Μία <1> ἀπὸ τὶς

**Πίναξ ἔργων τοῦ Ὁσίου Ἐφραίμ τοῦ Σύρου
μέ ἀναφορὰς στὴν ἱερὰ Ψαλμωδία καὶ τὴν μουσική.**

1. Περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν λόγος - *Sermo de virtutibus et vitiis*
2. Πρὸς καθάρεισιν ὑπερηφανίας - *Ad eversionem superbiae*
3. Λόγος κατανουκτικός - *Sermo compunctorius*
4. Περὶ ἀγάπης - *De caritate*
5. Λόγος ἀσκητικός - *Sermo asceticus*
6. Κατὰ μίμησιν τῶν Παροιμιῶν - *Ad imitationem proverbiorum,*
7. Πρὸς διόρθωσιν τῶν ἐμπαθῶς διαγόντων καὶ τιμὰς ἀπαιτούντων - *Ad correctionem eorum qui vitiose vivunt et honores appetunt*
8. Ἐλεγχος αὐτοῦ καὶ ἐξομολόγησις - *Reprehensio sui ipsius et Confessio*
9. Περὶ μετανοίας - *De paenitentia*
10. Περὶ κατανύξεως - *De compunctione*
11. Λόγος κατανουκτικός - *Sermo compunctorius*
12. Λόγος ἕτερος κατανουκτικός - *Sermo alius compunctorius*
13. Λόγος παραινετικός - *Sermo paraeneticus*
14. Λόγος εἰς πατέρας τελειωθέντας - *Sermo in patres defunctos*
15. Λόγος ἕτερος εἰς πατέρας τελειωθέντας - *Sermo alius in patres defunctos*
16. Ὑπομνηστικόν, ἢτοι Ἐπιστολή - *Hypomnesticon, sive Epistula*
17. Ἐξομολόγησις, ἢζουν προσευχὴ πρὸς Θεόν - *Confessio seu Precatio ad deum*
18. Συμβουλίᾳ περὶ πνευματικοῦ βίου πρὸς νεόφυτον μοναχόν κεφάλαια ἑνεήκοντα ἕξ - *Consilium de vita spiritali, ad monachum novitium (capita xvi)*
19. Μακαρισμοί, κεφάλαια νε' - *Beautitudines, capita quinquaginta quinque*
20. Μακαρισμοὶ ἕτεροι, κεφάλαια κ' - *Beautitudines aliae, capita viginti*
21. Περὶ κρίσεως καὶ κατανύξεως - *Sermo de iudicio et resurrectione*
22. Περὶ ὀρθοῦ βίου κεφάλαια ς' - *De recta vivendi ratione (capita x)*
23. Λόγοι παραινετικοὶ πρὸς τοὺς κατ' Αἴγυπτον μοναχοὺς - *Sermones paraeneticici ad monachos Aegypti*
24. Περὶ ὑπομονῆς - *De patientia*
25. Παραίνεσις ἀσκηταῖς κατὰ στοιχεῖον - *Paraenesis ad ascetas (ordine alphabetico)*
26. Νουθεσία, ἢζουν κατήχησις πρὸς μοναχοὺς - *Adhortatio sive Catechesis ad monachos*
27. Εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ - *In secundum adventum domini nostri Iesu Christi*
28. Λόγος εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ - *Sermo in secundum adventum domini nostri Iesu Christi*
29. Λόγος περὶ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως καὶ μετανοίας καὶ ἀγάπης. Καὶ εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ - *Sermo de communi resurrectione, de paenitentia et de caritate, et in secundum adventum domini nostri Iesu Christi*
30. Ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις - *Interrogationes et responsiones*
31. Λόγος εἰς τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν σταυρὸν καὶ εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν. Καὶ περὶ ἀγάπης καὶ ἐλεημοσύνης - *Sermo in pretiosam et vivificam crucem, et in secundum adventum, et de caritate et eleemosyna*
32. Περὶ ὑπομονῆς καὶ συντελείας καὶ τῆς δευτέρας παρουσίας. Καὶ περὶ μελέτης τῶν θείων Γραφῶν. Καὶ τί τὸ τῆς ἡσυχίας ὠφέλιμον - *De patientia et consummatione huius saeculi, ac de secundo aduentu; necnon de meditatione diuinarum scripturarum; et quae quantaque sit quietis silentisque utilitas*

33. Εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου (γ') - *In aduentum domini (sermo iii)*
34. Λόγος παραινετικός. Περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Κυρίου, καὶ περὶ μετανοίας - *Sermo pa-raeneticus de secundo aduentu domini, et de paenitentia*
35. Λόγος περὶ μετανοίας καὶ κρίσεως, καὶ περὶ χωρισμοῦ ψυχῆς καὶ σώματος - *Sermo de paeniten-tia et iudicio et separatione animae et corporis*
36. Περὶ τῶν λεγόντων μὴ εἶναι ἀνάστασιν - *De iis, qui dicunt resurrectionem mortuorum non esse*
37. Περὶ ὑπομονῆς καὶ κατανύξεως. Λόγος παραινετικός - *De patientia et compunctione. Sermo adhortatorius*
38. Λόγος περὶ τοῦ ἀεὶ ἐν τῷ νῷ ἔχειν τὴν ἡμέραν τῆς ἐξόδου τοῦ βίου - *Sermo de habenda semper in mente die exitus vitae*
39. Περὶ μετανοίας - *De paenitentia*
40. Λόγος ψυχοφελῆς - *Sermo animae utilis*
41. Περὶ μετανοίας καὶ κατανύξεως - *De paenitentia et compunctione*
42. Περὶ Ψαλμοῦ - *De psalmo*
43. Περὶ προσευχῆς - *De oratione*
44. Περὶ φιλοπτωχίας - *De amore pauperum*
45. Ὅτι οὐ δεῖ παίζειν Χριστιανούς - *Quod ludicris rebus abstinendum sit christianis*
46. Περὶ τῶν παθῶν - *De passionibus animi*
47. Διδασκαλία πρὸς μοναχοὺς - *Institutio ad monachos*
48. Ἐπτὰ εἰσιν αἱ ἐργασίαι τοῦ μοναχοῦ - *Septem sunt occupationes monachi*
49. Περὶ ἀρετῶν καὶ παθῶν [ψυχικῶν] - *De virtutibus et passionibus*
50. Περὶ τῆς αὐτεξουσίτητος ἡμῶν, καὶ ὅτι αὐτεξούσιος ἐπλάσθη ἄνθρωπος - *De nostra libertate et quod liber factus est homo*
51. Περὶ προσευχῆς - *De oratione*
52. Πρὸς ψυχὴν ῥαθυμοῦσαν - *Ad animam negligentem*
53. Περὶ πανοπλίας, πρὸς τοὺς μοναχοὺς - *De panoplia, ad monachos*
54. Λόγος περὶ ἱερωσύνης - *Sermo de sacerdotio*
55. Περὶ ἑορτῶν - *De festis diebus*
56. Λόγος εἰς τοὺς ἐν Χριστῷ κεκοιμημένους - *Sermo in eos, qui in Christo obdormierunt*
57. Περὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ ἀσκητοῦ - *De Iuliano asceta*
58. Περὶ τοὺς καταζητοῦντας τοῦ Υἱοῦ τὴν φύσιν - *De iis, qui filii dei naturam scrutantur*
59. Κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν - *Interrogationes ac responsiones*
60. Εὐχαὶ συλλεχθεῖσαι ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν, τὰ πλεῖστα δὲ ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἐφραίμ, τοῖς βουλομένοις πολεμῆσαι τὴν ἑαυτῶν πρὸς τὰ πάθη καὶ τὰς ἡδονὰς ἐγκειμένην προαίρεσιν - *Precationes e sacris scripturis collectae, quarum pleraequae sunt Sancti Ephraim, pro iis qui uolunt suam ipsorum procliuem ad passiones uoluptatesque uoluntatem cohibere*
61. Εὐχαὶ τῆς Θεοτόκου - *Precationes ad dei matrem*
62. Λόγος εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ, τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ - *Sermo in transfigurationem domini et dei saluatoris nostri Iesu Christi*
63. Ὅμιλία εἰς τὴν πόρνην - *Homilia in meretricem*
64. Ἐγκώμιον εἰς Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ Ἀνδρέαν, Θωμᾶν τε καὶ Λουκᾶν καὶ Ἰωάννην· καὶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν Θωμᾶ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου - *Encomium in Petrum et Paulum et Andream, Thomam et Lucam et Ioannem, et in lectionem euangelii secundum Ioannem*
65. Ἐγκώμιον εἰς τοὺς ἁγίους Τεσσαράκοντα Μάρτυρας - *Encomium in sanctos quadraginta martyres*
66. Ἐγκώμιον εἰς Μάρτυρας - *Encomium in martyres*
67. Λόγος εἰς τὸν πάγκαλον Ἰωσήφ - *Sermo in pulcherrimum Ioseph*
68. Λόγος ὅτε οἱ μάγοι παρεγένοντο εἰς Ἱεροσόλυμα - *Sermo unde magi in Hierosolymam ineunt*

τέσσαρες <4> γενικές ψυχικές ἀρετές, τὴν σωφροσύνη - Δεκαέξι <16> ἀπὸ τὶς τριανταπέντε <35> ἀπότοκες ψυχικές ἀρετές (ἐκεῖνες οἱ ὁποῖες «γεννῶνται» ἀπὸ τὶς γενικές ψυχικές ἀρετές), τὴν πίστη, τὴν ἀγάπη, τὴν προσευχή, τὴν ταπείνωση, τὴν μακροθυμία, τὸ ἀπλοῦν, τὸ ἀκενόδοξον, τὸ ἄτυφον, τὸ ἀνυπερήφανον, τὸ ἄφθονον, τὸ ἄφοβον, τὸ ἄλυπον, τὸ κατανυκτικόν, τὴν εὐλάβεια, τὴν «τῶν μελλόντων καὶ ἀθανάτων ἀγαθῶν ἔφεσιν», τὴν «τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ὄρεξιν» - Ἐνα <1> ἀπὸ τὰ τρία <3> γενικά ψυχικά πάθη, τὴν ραθυμία - Εἴκοσι <20> ἀπὸ τὰ πενηνταπέντε <55> ἀπότοκα ψυχικά πάθη (ἐκεῖνα ποὺ «γεννῶνται» ἀπὸ τὰ γενικά ψυχικά πάθη), τὴν ἀσέβεια, τὴν βλασφημία, τὸν θυμό, τὴν ὀργή, τὴν μνησικακία, τὸν φθόνο, τὸν φόβο, τὸν ζῆλο, τὴν κενοδοξία, τὴν ὑπερηφάνια, τὴν ἀπιστία, τὴν ἀδιακρισία, τὴν ἀκηδία, τὸν γογγυσμό, τὸν τύφο, τὴν ἀναίδεια, τὴν πλάνη τῶν λογισμῶν, τὴν ἄλογο λύπη καὶ τὶς «συγκαταθέσεις τῶν σωματικῶν ἁμαρτημάτων».

Οἱ περὶ ἱερᾶς Ψαλμωδίας διδασκαλίες τοῦ Ἐφραΐμ. Ἐπειτα ἀπὸ τὰ προηγούμενα, στατιστικῆς φύσεως, δεδομένα, δὲ μένει παρὰ νὰ ἀναπτυχθεῖ ἐδῶ ἡ περὶ Ψαλμωδίας καὶ μουσικῆς διδασκαλία / θεολογία τοῦ Ἐφραΐμ.

Ποιά εἶναι ἡ γενικότερη πατερικὴ θεώρηση τῆς Ψαλμωδίας; Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη, ὡς ἐκ «τῶν οὐκ ἄνευ» συστατικῶν καὶ δομικῶν στοιχείων τῆς Ὁρθοδόξου Λατρείας, δὲν ἀποτελεῖ μόνο χειραγωγικὸ καὶ σωστικὸ μέσο στὴν διακονία τῶν πιστῶν κατὰ τὴν τελετουργία αὐτῆς· σύμφωνα μὲ τὶς θεολογικὲς ἐρμηνεῖες τῶν Πατέρων, τὶς θεμελιωμένες πρωτίστως στὴν ἀγιογραφικὴ Ἀποκάλυψη, ἡ ἱερὰ Ψαλμωδία ὀφείλει νὰ ἀποτελεῖ καθημερινὸ καὶ ἀδιάλειπτο, προσωπικὸ ἔργο κάθε πιστοῦ, ἀνεξαρτήτως τῆς ιδιότητος ἢ τῆς τάξεώς του (λαϊκός, κληρικός, μοναχός, ἀναχωρητὴς κ.λπ.), κατὰ μίμηση τοῦ ἔργου τῶν Ἀγγέλων καὶ τῆς «ἐν οὐρανοῖς» θριαμβευούσης Ἐκκλησίας.

Ποιές οἱ διδασκαλίες τοῦ Ἐφραΐμ γιὰ τὴν Ψαλμωδία καὶ ποιά ἡ ἀπήχησή τους στὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας; Ἡ ἀνωτέρω περὶ Ψαλμωδίας θέση ὑποστηρίχθηκε ἀπὸ τὸ σύνολο σχεδὸν τῆς πατερικῆς παραδόσεως, ὃ δὲ Ὅσιος Ἐφραΐμ ὑπῆρξε διαπρύσιος κήρυκας τῆς ἀναγκαιότητος καὶ ὠφελιμότητος τῆς ἀκαταπαύστου ὑμνήσεως τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἥδη σὲ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἡ ὀρθόδοξος πνευματικότητα εἶναι ἀκόμη ὑπὸ διαμόρφωση. Τελικῶς, τὸ βίωμα τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἀποτυπώνεται στὴν πολιτεία τῶν Ἁγίων κάθε ἀγωνιστικοῦ σταδίου καὶ κάθε ἐποχῆς (καὶ καταγράφεται σὲ μαρτυρολογία, συναξάρια, γεροντικά, φιλοκαλίες, λόγους, ὁμιλίες, διηγήσεις καὶ ἄλλες ὅμοιες πηγές), ἐπιβεβαιώνει στὴν πράξη τὶς θεολογικὲς «θεωρίες» τοῦ Ἐφραΐμ περὶ Ψαλμωδίας. Αὐτὴ ἀποτελεῖ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὴν ἄσκηση τῶν ἀρετῶν, ἀλλὰ, σὲ περίπτωσι «ἀπροσεξίας», δύναται νὰ ἐκπέσει σὲ μέσο γεννήσεως καὶ συντηρήσεως τῶν «παθῶν», ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ «κοσμικὴ» μουσικὴ.

Δὲν εἶναι, βεβαίως, δυνατόν, στὰ στενὰ εἰσαγωγικά δεδομένα τῆς παρούσης ἐργασία νὰ ἀναφέρουμε τὶς περὶ Ψαλμωδίας διδασκαλίες ἀπὸ ὀλόκληρο τὸ ἔργο

τοῦ Ἐφραΐμ. Ἐδῶ θὰ μεταχειρισθοῦμε τρία μόνον ἐνδεικτικά ἔργα, τὰ πλέον ἀντιπροσωπευτικά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὁ ἐνδιαφερόμενος θὰ λάβει μία μικρὴ ἰδέα τῶν εὐρύτατων σὲ ὄγκο καὶ θεολογικὸ βᾶθος ἐφραιμικῶν διδασκαλιῶν.

i) Στὸν «Περὶ Ψαλμοῦ - *De psalmo*» λόγο. Ἡ περὶ Ψαλμωδίας διδασκαλία τοῦ Ὁσίου Ἐφραΐμ εἶναι διάχυτη σὲ ὅλο τὸ ἔργο του, συγκεφαλαιώνεται, ὅμως, θαυμάσια στὸν σύντομο λόγο του «Περὶ Ψαλμοῦ» (20), ὁ ὁποῖος δὲν ἀναφέρεται στὸ βιβλικὸ ποιητικὸ εἶδος τῶν Ψαλμῶν, ὅπως ἴσως μπορεῖ νὰ θεωρήσει κανεὶς ἀπὸ τὸν τίτλο, ἀλλὰ στὴν μετὰ μέλους καὶ λόγου ἀνύμνηση τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ. Τὸ «Περὶ Ψαλμοῦ» ἔργο, καθὼς φαίνεται, ἀποτελεῖ συνέχεια μιᾶς εὐρυτέρας καὶ συνθέτου ἐνότητας «Περὶ Μετανοίας καὶ Κρίσεως» (21), ὅπου προηγεῖται ὁ λόγος «Περὶ Ἀγάπης - *De caritate*» (22) καὶ ἴσως συμπεριλαμβανόταν ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο λόγους «Περὶ προσευχῆς - *De oratione*» (23) καὶ ἄλλα κείμενα. Πρόκειται γιὰ ἀδιαμφισβήτητο ἔργο αὐτοῦ, ὅπως εὐκόλα διαπιστώνεται ἀπὸ τὰ ὑφολογικὰ στοιχεῖα του: Σύντομη, κοφτὴ διατύπωση, πυκνὰ νοήματα, σαφήνεια, χωρὶς ἰδιαίτερη ἀνάπτυξη καὶ ἐπεξηγήσεις, δίκην καταλόγου ἢ συνόψεως, μὲ διάθεση νὰ συμπεριληφθοῦν, εἰ δυνατόν, ὅλες οἱ πτυχές τοῦ θέματος ἀναφορικῶ τῶ τρόπῳ καὶ μὲ ἔντονο «κατανυκτικόν», κάποτε - κάποτε καὶ «ἀπολογητικόν» ὕφος.

Οἱ ἰδέες καὶ τὰ νοήματα τοῦ λόγου «Περὶ Ψαλμοῦ» ἀπαντοῦν διάχυτες στὴν πατερικὴ γραμματεία καὶ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποπτευθεῖ ἐπιρροές ἢ δάνεια, κυρίως ἀπὸ τὸν Βασίλειο. Ἐάν, πάλι, ληφθεῖ ὑπ' ὄψη ἡ μαρτυρία τοῦ Σωζόμενου, ὅτι ὁ Ἐφραΐμ ἦταν «Ἑλληνικῆς παιδείας ἄμοιρος» (24), τότε μᾶλλον θὰ πρέπει οἱ ὅποιες ὁμοιότητες νὰ ἀποδοθοῦν στὴν «ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι» διατήρηση τῶν παραδόσεων ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ λόγος διαιρεῖται σαφῶς σὲ τέσσαρες <4> ἐνότητες (25): α) Στὴν πρώτη, θὰ μπορούσε νὰ δοθεῖ ὁ τίτλος «Σύνδεση τῆς Ψαλμωδίας μὲ τὴν Μέλλουσα Κρίση καὶ τὴν Μετάνοια», ἀποτελεῖ γέφυρα γιὰ πέρασμα τοῦ λόγου ἀπὸ τὰ «Περὶ Ἀγάπης» στὰ «Περὶ Μετανοίας καὶ Μελλούσης Κρίσεως» καὶ διὰ μέσου αὐτῶν στὰ περὶ Ψαλμωδίας. β) Στὴ δευτέρη ἐνότητα, τὴν κεντρικὴ, ὁ Ὁσιος καταδεικνύει τὴν ἀναγκαιότητα καὶ τὰ ὠφέλη ἀπὸ τὴν «ἀδιάλειπτο Ψαλμωδία». γ) Στὴν τρίτη, ἔρχεται στὸ προσκῆνιο τὸ προσφιλὲς στὸν Ἐφραΐμ θέμα περὶ τῆς ἀπαρνήσεως τοῦ «κόσμου». Ὁ χριστιανὸς δὲν μπορεῖ νὰ μετέχει ταυτοχρόνως στὴν ἐν Χριστῶ ζωὴ καὶ στὶς κοσμικὲς ἐορτές, στὴν Ψαλμωδία καὶ στὶς δαιμονικὲς μουσικὲς. «Οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν, καὶ τῷ διαβόλῳ συγχορεύειν...» Τέλος, δ) στὴν τετάρτη ἐνότητα, ποὺ λειτουργεῖ ὡς ἐπίλογος, ὁ Ἐφραΐμ διακηρύττει, ὅτι ἡ Ψαλμωδία ἀποτελεῖ γιὰ τοὺς πιστοὺς ἐφόδιον αἰωνίου ζωῆς, ἡ δὲ καλλιέργειά της «ἐδῶ» ἀποβαίνει σὲ κέρδος τοῦ ἐπὶ τοῦ παρόντος «ἐμπεπιστευμένου καιροῦ». Τὸ κείμενο ἀκολουθεῖ, τρόπον τινά, ἕνα σχῆμα κυκλοτερές, καθὼς, στὴν ἀρχὴ καὶ στὸ τέλος γίνεται λόγος περὶ σιωπῆς ἢ τουλάχιστον ἀποφυγῆς τῶν πολλῶν ὁμιλιῶν καὶ συγκεντρώσεως τοῦ νοῦ στὸ Θεό.

ii) Στο «Ἑπτὰ εἰσὶν αἱ ἐργασίαι τοῦ μοναχοῦ - *Septem sunt occupationes monachi*» λογίδριο (26). Ἡ Ψαλμωδία, κατὰ τὸν Ἐφραίμ, ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τὶς ἑπτὰ κύριες ἐργασίες τοῦ μοναχοῦ, τὶς ἐξῆς: «α', ἡσυχία· β', νηστεία σύμμετρος· γ', ἀγρυπνία σύμμετρος, ἡγουν τὸ ἥμισυ τῆς νυκτὸς εἰς ψαλμωδίαν καὶ στεναγμούς καὶ δάκρυα δαπανᾶν· δ', ψαλμωδία, ἡγουν προσευχὴ σωματικὴ διὰ ψαλμούς καὶ γονάτων κλίσιν· ε', προσευχὴ πνευματικὴ, ἡ διὰ τοῦ νοῦς γινομένη, ἀπέχουσα πᾶσαν ἔννοιαν (27)· ς', ἀνάγνωσις· ζ', ἐρώτησις ἐμπείρων περὶ παντὸς λόγου καὶ ἐγχειρημάτων.» Στὴν πραγματικότητα, στὴν Ψαλμωδία ἀφοροῦν δύο ἀπὸ τὶς ἑπτὰ ἐργασίες, καθὼς ὁ μοναχὸς καὶ κατὰ τὴν «σύμμετρο ἀγρυπνία» μέσω τῆς Ψαλμωδίας ἀσκεῖται. Ὅπως θὰ φανεῖ, ὅμως, ἀπὸ τὰ περειαίρω, ἡ ἱερὰ Ψαλμωδία δὲν εἶναι ἔργο ἀποκλειστικῶς τῶν μοναχῶν, ἀλλὰ κάθε πιστοῦ (λαϊκοῦ, κληρικοῦ ἢ μοναχοῦ), ἀνδρὸς ἢ γυναικός.

iii) Στο ἔργο «Περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν λόγος - *Sermo de virtutibus et vitiis*» (28). Μεγάλον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ ἀναφορὲς τοῦ Ἐφραίμ στὴν Ψαλμωδία στὸ ἐκτενὲς καὶ «ψυχοφελέστατο» ἔργο του «Περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν λόγος - *Sermo de virtutibus et vitiis*». Ἡ ἀνάπτυξη ἐδῶ τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν κακιῶν γίνεται κατ' ἀντιπαράθεση καὶ συγκριτικῶς, ἡ δὲ ἀναφορὰ στὴν Ψαλμωδία σὲ πολλὰς περιπτώσεις ἐκπλήσσει. Εἶναι ἐντυπωσιακό, πῶς ὁ πνευματέμφορος Πατὴρ φωτίζει μὲ ἀπροσδόκητο τρόπο, κάποιες πτυχὲς τοῦ θέματος. Μεταφέρονται ἐδῶ ἐλάχιστα ἐνδεικτικὰ χωρία:

Στὶς η' καὶ θ' ἐνόητες, «Περὶ ὑπομονῆς» καὶ «Περὶ τοῦ μὴ ἔχοντος ὑπομονήν», ἀντιστοίχως, παρατηρεῖ ὅτι ὁ στερούμενος ὑπομονῆς εἶναι «Ἐν ταῖς προσευχαῖς ῥάθυμος καὶ ἐν ἀγρυπνίαις ἐκλελυμένος», σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ἔχοντα αὐτὴν τὴν ἀρετὴν, ὁ ὁποῖος εἶναι «ἐν ψαλμωδία ἄσκητος... ἐν προσευχαῖς ὑπομονητικὸς· ἐν ταῖς ἀγρυπνίαις ἰλαρός...» Ὁμοίως, στὴν ἐνόητη ιγ' «Περὶ πονηρίας» παρατηρεῖ γιὰ «τοὺς μὴ ἔχοντας πραότητα, ἀλλὰ τῇ πονηρίᾳ συνεζευγμένους» ὅτι εἶναι «εἰς Ψαλμωδίαν ἀσθενεῖς». Μία χαριτωμένη περιγραφή «τοῦ τάλαιπώρου, ὃς ὑπακοὴν οὐκ ἐκτήσατο, ἀλλὰ γογγυσμόν» δίδει ὁ Ὅσιος στὸ ιζ' κεφάλαιο, «Περὶ ἀνυποταξίας καὶ γογγυσμοῦ»: «Ἐὰν εἰς ψαλμωδίαν αὐτὸν διεγείρωσι, θυμοῦται. Ἐὰν εἰς ἀγρυπνίαν, τὸν στόμαχον καὶ τὴν κεφαλὴν προβάλλεται ἠλγηκένας. Ἐὰν αὐτὸν νουθετῆς, σεαυτόν, φησί, νουθετεῖ καὶ περὶ ἐμοῦ, ὡς θέλει ὁ Θεός. Ἐὰν αὐτὸν διδάσκης τι, εἶθε, φησί, καὶ σὺ οἶδας, ὡσπερ ἐγὼ ἐπίσταμαι.» Στὶς ιη' καὶ ιθ' ἐνόητες διδάσκει «Περὶ τοῦ μὴ ἔχειν φθόνον ἢ ζῆλον» καὶ «Περὶ φθόνου καὶ ζήλου», ἀντιστοίχως: Ὁ μὴ ἔχων φθόνον: «Ἐὰν ἴδῃ ἀμαθῆ ἢ ἰδιώτην, σπεύδει τοῦτον διδάξαι καὶ συμβιβᾶσαι ἐπὶ τὸ συμφέρον... Ἐὰν δὲ ἴδῃ καθεύδοντα ἐν καιρῷ τῆς ψαλμωδίας, σπουδαίως τοῦτον διωπνίζει», διότι ἐπιθυμεῖ τὸ συμφέρον τοῦ ἀδελφοῦ (Ψαλμωδία = συμφέρον). Ἀντιθέτως, «ὁ ἐν φθόνοις ἑαυτὸν κατατιτρώσκων... Τὸν νηστεύοντα κενόδοξον ἀποκαλεῖ, καὶ τὸν σπουδαῖον ἐν ψαλμωδία φιλενδείκτην... Ὅταν ἴδῃ καθεύδοντα ἐν τῷ καιρῷ τῆς προσευχῆς, οὐ διωπνίζει, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἡσυχίαν παρέχει...» Τέ-

λος, ἀφοπλιστική καὶ λίαν ἀπροσδόκητος εἶναι ἡ περιγραφή τοῦ «ἀκρατοῦς» στὸ κγ' «Περὶ ἀκρασίας». «Ἐὰν ἴδη θηλείας, φαιδρύνεται· συντρέχει ἄνω καὶ κάτω τὰς ὑπηρεσίας γενέσθαι. Τότε καὶ εἰς τὸ ψάλλειν εὐτονος εὐρίσκεται· εὐτονος εἰς τὸ εὐτραπελεῦσαι, εἰς τὸ γελοιᾶσαι, πῶς ἵνα ἡδύνη ἑαυτόν, καὶ ὠραῖον καὶ τερπνὸν ἀποδείξαι ταῖς παρατυχοῦσαις γυναιξίν.»

Γ. ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ

Κλείνοντας τὴν παρούσα σύντομη ἀναφορὰ στὶς περὶ τῆς ἱερᾶς Ψαλμωδίας θεολογήσεις τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου, θὰ δώσουμε ἓνα δεῖγμα τῆς δεινότητος τοῦ ἁγίου ἀνδρός, νὰ συνδυάζει κάθε πτυχή τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ κάθε ἐμπειρία τοῦ ὀρθοδόξου βιώματος μὲ τὴν Ψαλμωδία. Ἄς δοῦμε πῶς καταφέρει νὰ συνδέσει τὴν Ψαλμωδία μὲ τὴν Μέλλουσα Κρίση:

Ὁ κατασκευτικὸς λόγος τοῦ Ἐφραὶμ συχνότατα, σὲ ὅλο τὸ ἔργο του, ἐπαναφέρει τὴν ὑπενθύμιση τῆς Μελλούσης Κρίσεως, περιγράφοντας μὲ ἔντονο τρόπο τὰ πρὸ καὶ κατ' αὐτὴν «τελεσθησόμενα». Τὰ γεγονότα τῆς ἐκπληρώσεως τῶν Γραφῶν περὶ σαλπίσεως τοῦ Ἀγγέλου, ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, ἀρπαγῆς τῶν ζώντων, καταβάσεως καὶ Δευτέρας Παρουσίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκλογῆς, διαχωρισμοῦ καὶ Κρίσεως τῶν Ἁγίων, καταλαμβάνουν μέγα μέρος στοὺς τουλάχιστον πέντε <5> «Περὶ Μετανοίας» λόγους, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλα σχεδὸν τὰ λοιπὰ ἔργα του. Εἶναι δὲ τόσο ἐπίμονα συνδεδεμένα ὅλα τὰ γεγονότα μὲ τὶς μουσικὲς ἀντηχήσεις τῶν σαλπίγγων, ὥστε, κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν περιγραφῶν, νομίζει ὁ ἀναγνώστης ὅτι ἀκούει «ἠχούσης τῆς σάλπιγγος». Ἐνδεικτικῶς, ἀπὸ λόγον «Περὶ Μετανοίας»: «Ἐν κελεύσματι Χριστοῦ ὁ Ἄγγελος καταβήσεται· καὶ διὰ τοῦ προστάγματος αὐτοῦ τοῦ δοθέντος τῷ Ἀγγέλῳ, αὐτῷ τῷ Χριστῷ γενήσεται ἡ κατάβασις πρὸς τὸ πληρωθῆναι τὴν θεῖαν Γραφήν περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας αὐτοῦ... Ἄγγελος σαλπίσας ἐν κελεύσματι Χριστοῦ ποιήσει τὴν ἀνάστασιν, ἵνα πάντες οἱ ἄνθρωποι ἴδωσιν αὐτοῦ τὴν παρουσίαν...» (29)

Τὶ εἶναι, λοιπόν, κατὰ τὸν Ἐφραὶμ ἡ διαρκὴς ἐνθύμησις τῆς Μελλούσης Κρίσεως; Διαρκὴς ἀφορμὴ γιὰ μετάνοια. Ἴδου τὸ πέρασμα πρὸς τὴν Ψαλμωδία. Πόσο σημαντικὴ εἶναι αὐτὴ γιὰ τοὺς πιστοὺς καὶ γιατί; Ὁ ἴδιος Ἐφραὶμ δίδει τὴν ἀπάντησιν: «Τὸ ἀζήμιον τοῦ Θεοῦ βαλάντιόν ἐστὶν ἡ μετάνοια, ὅτι διαφυλάττει τὰς ψυχὰς μὴ ἀπολέσθαι. Ἡ πρόσοδος τοῦ Θεοῦ ἡ δαψιλὴς αὕτη ἐστίν, ἐπειδὴ καὶ προσφέρει τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς σωρηδὸν ἐπισυνάγει...» (30) Γλυκὺς δὲ καρπὸς τῆς μετανοίας εἶναι ἡ διάλυσις τοῦ νέφους τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ἐνόρρασις τοῦ φωτὸς τῆς χρηστότητος τοῦ Κυρίου: «Ἐν τῇ μετανοίᾳ ὁ νόμος γίνεται λύχνος, ἐπειδὴ οἱ ἁμαρτάνοντες δι' αὐτῆς πάλιν τῷ Θεῷ συντυγχάνουσιν. Ἐσκοτίσθη ὁ ἀνομήσας. Οὐ θεωρεῖ τὴν ἀγαθότητα. Πῶς; Ἐπειδὴ ἀπογνώσεως αὐτὴν ὁ Ἐχθρὸς ἐμπύμπλησιν· ἡ δὲ μετάνοια ὡς καλὸς ἰατρὸς τοὺς κόπους καὶ τὸ νέφος τῆς ψυχῆς περιαιροῦσα, τὸ φῶς τῆς τοῦ Θεοῦ χρηστότητος αὐτῇ δείκνυσι...» (31) Γιὰ ὅλους

τοὺς ἀνωτέρω λόγους καὶ γιὰ μυρίους ἀκόμη, ὁ Ἐφραίμ στὰ «Περὶ Ψαλμοῦ» παρυστρύνει: «Ταῦτα αἰεὶ μελετᾶν ἀναγκαῖον, ὅτι ἡ ἡμέρα Κυρίου ὡς κλέπτῃς ἐν νυκτί, οὕτως ἔρχεται. Διὰ τοῦτο οὖν νυκτὸς καὶ ἡμέρας πρὸς τὴν ἐσχάτην ὥραν ἀπόβλεπε, καὶ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου μελέτα ἡμέρας καὶ νυκτὸς. Λάλει Θεῷ πολλά, καὶ τοῖς ἀνθρώποις ὀλίγα. Κἂν εἰς ἔργα τὴν χειρὰ ἐκτείνῃς, τὸ στόμα ψαλλέτω...» (32) Συνδέει, ἔτσι, τὴν διαρκῆ μνήμη τῆς Μελλούσης Κρίσεως καὶ τὴν μετάνοια μὲ τὴν ἀκατάπαυστο Ψαλμωδία. Ἄλλωστε, ἡ τελευταία εἶναι ἐξαιρετικὸ ἐργαλεῖο κατανύξεως, ἄρα καὶ μετανοίας, ἐφόσον «τὴν κατὰ Θεὸν λύπην δημιουργεῖ... καὶ ἐκ λιθίνης καρδίας δάκρυον ἐκκαλεῖται.» (33)

Δ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλυγιζάκης, Αντώνιος, «Ἡ λειτουργικὴ μουσικὴ κατὰ τὸ Μ. Βασίλειο», στὸν τόμο *Τόμος ἐόρτιος 1600ης ἐπετείου Μ. Βασιλείου*, Θεσσαλονίκη: χ. ε. 1981, σελ. 255 - 281.
- Αλυγιζάκης, Αντώνιος, *Ἡ Ὀκταηχία στὴν Ἑλληνικὴ Λειτουργικὴ Ὑμνογραφία*, Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναρῶς 1985.
- Αλυγιζάκης, Αντώνιος, *Θέματα Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς*, Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναρῶς 1978.
- Βουρλῆς, Αθανάσιος, Θεοδ., *Δογματικοθητικαὶ ὄψεις τῆς Ὁρθόδοξου Ψαλμωδίας*, Διδακτορικὴ Διατριβή, Ἀθήναι: 1991.
- Βουρλῆς, Αθανάσιος, Θεοδ., *Ἐκκλησιαστικὴ Ὁρθόδοξος Ὑμνολογία καὶ Μουσικὴ*, Ἀθήναι: 1986.
- Βουρλῆς, Αθανάσιος, Θεοδ., *Ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ Λόγου κατὰ τοὺς ὕμνους τῆς πρὸ τῶν Χριστουγέννων Τεσσαρακοστῆς*, Ἀθήναι: 1993.
- Βουρλῆς, Αθανάσιος, Θεοδ., *Ἡ ἱερὰ Ψαλμωδία ὡς μέσον ἀγωγῆς (Ἠθικομουσικολογικὴ μελέτη)*, Ἀθήναι: 1995.
- Βουρλῆς, Αθανάσιος, Θεοδ., *Ἠθικοδογματικὰ μηνύματα τῆς προκαθαρίσιμου περιόδου τοῦ Τριωδίου*, Ἀθήναι, 1997.
- Βουρλῆς, Αθανάσιος, Θεοδ., *Θέματα Ἱερῶς Ψαλμωδίας*, τόμ. Α', Ἀθήναι: Σ. Αθανασόπουλος - Σ. Παπαδάμης & ΣΙΑ Ε.Ε. 2000.
- Γιαννόπουλος, Ἐμμανουήλ, Στ., «Οἱ ὕμνοι τῆς Ἁγίας Αναφορῶς. Ἀναδρομὴ στὸ παρελθὸν καὶ σκέψεις γιὰ τὴν ψαλμωδία, μὲ ἀφορμὴ τὰ λεγόμενα "Λειτουργικά"», *Γρηγόριος Παλαμᾶς 735*, Θεσσαλονίκη: 1990, σελ. 843 - 858.
- Γιαννόπουλος, Ἐμμανουήλ, Στ., «"Σῶσον μέ, θεολογοῦντα Σε" - Ἡ μελωδικὴ ἔνδυση τῆς ὕμνογραφίας στὸ νέο στιχηραρικὸ γένος μελοποιίας» στὰ πρακτικὰ τοῦ Β' Πανελληνίου Συνεδρίου Ψαλτικῆς Τέχνης «Θεωρία καὶ Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης» (Ἀθήνα, 15 -19 Ὀκτωβρίου 2003), Ἀθήνα: Ἴδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἱερῶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 2006, σελ. 335 - 357.
- Δελήμπασης, Α., Δ., *"Ψάλλατε συνετῶς". Διατὶ δὲν ἐπιτρέπεται ἡ ἐνόργανος λατρεία*, Ἀθήναι: 1982.
- Δεντάκης, Βασίλειος, Ὁρθόδοξος Λατρεία καὶ μουσικὸν ὄργανον, Ἀθήναι: 1977.
- Δοσιθέος Ἀρχιμανδρίτης, Ἡγούμενος Ἱ. Μονῆς Τατάρνης, «Τελετουργικὴ διάστασις τῆς ψαλτικῆς τέχνης περὶ τυπικῆς εὐταξίας», στὰ Πρακτικὰ τοῦ Α' Πανελληνίου Συνεδρίου Ψαλτικῆς Τέχνης «Θεωρία καὶ Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης» (Ἀθήνα, 3 - 5 Νοεμβρίου 2000), Ἀθήνα: Ἴδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἱερῶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 2001, σελ. 185 - 198.
- Καραγκούνης, Κων/νος, Χαρίλ., «Ἐνόργανη Λατρεία καὶ Ὁρθόδοξη Πνευματικότητα», *Κατακόμβη Α/2*, Βόλος: Ἱ. Μητροπολιτικὸς Ναὸς Ἁγίου Νικολάου Βόλου 1996, σελ. 142 - 151.
- Λαγγῆς Ματθαῖος, Ἐπισκόπου Οἰνῆς, *Μέγας Συναξαριστῆς τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι 1981⁵, τόμ. Α' (Ἰανουάριος), σελ. 693 - 703.
- Μεταλληνός, π. Γεώργιος, *Ἀρμόνιον καὶ Ὁρθόδοξος Πνευματικότης. Τὸ πρόβλημα τῆς χρήσεως μουσικῶν ὀργάνων στὴ λατρεία*, Ἀθήναι: 1970.
- Παπαευαγγέλου, Παναγιώτης, *Ὁρθόδοξη Λατρεία καὶ Ὁρθοκεντρικὴ Ἀγωγή*, Θεσσαλονίκη: 1987.
- Στάθης, Γρηγόριος, Θ., *"Ἐὐαγγελίζου, γῆ, χαρὰν μεγάλην"*, Ἀθήναι: Μέγαρο Μουσικῆς Ἀθηνῶν - Σταυροδρόμιον 1997, σελ. 5 - 16.
- Στάθης, Γρηγόριος, Θ., «Ἡ μουσικὴ ἔκφρασις τῶν λειτουργικῶν ὕμνων καὶ ἡ δυνατότητα μετάφρασής τους στὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα. (Δυνατότητα μετάφρασης ἢ ἀνάγκη νέων ὕμνολογημάτων)» στὸ περιοδικὸ *Ἐκκλησία ΟΗ*, Ἀθήναι: 2001, σελ.118 - 126.

- Στάθης, Γρηγόριος, Θ., «Η "πρός ψυχήν" κατασκευαστική ύμνογραφία της ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας ὡς ἑτοιμασία γιὰ τὴν μέλλουσα ζωή», στὸν τόμο *Τιμητικὸν Ἀφιέρωμα εἰς τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης Ἱερόθεον, ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τριακονταετοῦς ποιμαντορίας (1967 - 1997)*, Ὑδρα: 1997, σελ. 495 - 504.
- Στάθης, Γρηγόριος, Θ., *Παρηγήματα, θεολογικά - μουσικολογικά - ὁδοιπορικά*, Ἀθήναι: 1978.
- Τρεμπέλας, Παναγ., Ν., *Ἐκλογή Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ὑμνογραφίας*, Ἀθήναι: Βιβλιοθήκη Ἀποστολικῆς Διακονίας 1949.
- Τσάμης, Δημήτριος, *Ψαλμῳδία καὶ Κατάνυξη*, Θεσσαλονίκη: 1990.
- Τσώκλης, Ἰωάννης, Θ., «Περὶ τῆς θεοσοδοῦ μουσικῆς ὡς ἐπικουρικῆς μέσου πρὸς ἀνάστασιν Ἑλληνοχριστιανισμοῦ», στὴν ἐφημερίδα *Φόρμιγξ Α/Α/22*, Ἀθήναι: 1902.
- Τωμαδάκης, Νίκ., Β., *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ ποίησις, ἤτοι Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν*, τόμος Β', Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναράς 1993.
- Φαράσογλου, Σεραφεῖμ, *Ἀπὸ τὴν Τάξην καὶ Ψαλμῳδίαν στὸν Πατριαρχικὸ Ναὸ Κωνσταντινουπόλεως*, Ἀθήναι: 1988.
- Φραντζολᾶς, Κων/νος, Γ., *Ὁσίου Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, Ἔργα*, τόμ. Α' - Ζ', Θεσσαλονίκη: «Τὸ Περιβόλι τῆς Παναγίας» 1988 καὶ ἐξῆς.
- Φραντζολᾶς, Κων/νος, Γ., *Ὁσίου Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, Ἔργα - Εὐρετήρια*, Κατερίνη: «Ἐφραιμιάς, Ἰ. Μονῆς Ὁσίου Ἐφραίμ τοῦ Σύρου Κονταριωτίσσης Κατερίνης» 2006.
- Χαλδαιάκης, Αχιλλέας, Γ., «Ἀκριβεία κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν τῶν τόνων τῆς παπαδικῆς τέχνης». "Θεολογικὴ" ἀνάγνωσις τῆς ὁμωνύμου μεταβυζαντινῆς θεωρητικῆς συγγραφῆς», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν* 34 (2002 - 2003), σελ. 195 - 231 [= *Προθεωρία τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης. Μιὰ προκαταρκτικὴ ἐκδοχὴ*, Ἀθήνα 2007, σσ. 173 - 211- καὶ *Βυζαντινομουσικολογικά*, Ἀθήνα 2010, σσ. 165 - 205].

-
- (1) *Μέγας καὶ Ἱερός Συνέκδημος Ὀρθοδόξος Χριστιανοῦ*, Ἀθήναι, ἐκδόσεις «Ἀστήρ» 1979, σελ. 9 - 10.
 - (2) Ὁσίου Ἐφραίμ ὁ Σύρος, *Λόγοι παραινετικοὶ πρὸς τοὺς κατ' Αἴγυπτον μοναχοὺς - Sermones paraeneticī ad monachos Aegypti*, Migne P.C. 105. Φραντζολᾶς, Κων/νος, Γ., *Ὁσίου Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, Ἔργα*, τόμ. Γ', Θεσσαλονίκη: «Τὸ Περιβόλι τῆς Παναγίας» 1988, σελ. 38.
 - (3) Μεταλληνὸς Γεώργιος Πρωτοπρεσβύτερος, *Ἡ Θεολογικὴ Μαρτυρία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Λατρείας*, πρώτη ἐκδοσις Ἀθήναι 1995, ἐκδόσεις Ἄρμος, σελ. 155 καὶ ἀκολουθῶς.
 - (4) Γενικότερες ἀπαντήσεις ἐπὶ θεμάτων «Θεολογίας τῆς Λατρείας» στὸ ἐξαιρετικὸ σύγγραμμα τοῦ π. Γεωργίου Δ. Μεταλληνοῦ, «*Ἡ Θεολογικὴ Μαρτυρία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Λατρείας*», ὅ.π., ὑποσημείωση 3.
 - (5) Ἡ μνήμη τοῦ Ὁσίου στὴν Ὀρθόδοξο Ἐκκλησία ἐορτάζεται τὴν κη' Ἰανουαρίου. Ἀπὸ τὸ Συναξάριό του ἀνθολογοῦνται λίγα χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα: «Ἐφραίμ ὁ θαυμάσιος πατὴρ ἡμῶν ἦτο τὸ γένος Σύρος γεννηθεὶς, ὡς πιθανῶς εἰκάζεται, εἰς τὴν πόλιν Νίσιβιν τῆς Μεσοποταμίας ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Διοκλητιανοῦ περὶ τὸ τς' (306), ἐπὶ τοῦ ὁποῖου οἱ γονεῖς αὐτοῦ, εὐσεβεῖς ὄντες Χριστιανοί, ὁμολόγησαν γενναίως τὴν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν πίστιν. Προσληφθεὶς ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου τῆς πόλεως ταύτης Ἰακώβου ἀνετράφη ὑπ' αὐτοῦ ἐπιμελῶς, διαγνώσαντος τὴν ἀγαθὴν φύσιν τοῦ παιδός... Πνεύματι δὲ θείῳ κινούμενος, ὅτε ἡ πατρὶς του Νίσιβις παρεδόθη εἰς τοὺς Πέρσας, ἐξῆλθεν ἀπὸ τὴν πατρίδα του καὶ φθάνει εἰς τὴν Ἐδεσσαν (τὴν ἐν Μεσοποταμίᾳ εὐρισκομένην) διὰ τὴν προσκύνησιν τὰ ἅγια λειψάνα, τὰ ὅποια εἰς αὐτὴν εὐρίσκοντο, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὴν εὐρη τινὰ ἐνάρετον καὶ λόγιον ἄνθρωπον, τὸν ὄψατο ἀπὸ αὐτόν... Καταλιπὼν μετὰ ταῦτα τὴν Ἐδεσσαν, ἀνεχώρησεν εἰς παρακείμενον ὄρος ἀσκητεύσας εἰς αὐτὸ ἐπὶ τινὰ χρόνον. Μετὰ ταῦτα ἐπανελθὼν εἰς τὴν πόλιν ὁ Ὁσίου ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν Ἐδεσσαν καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν Καισάρειαν διὰ τὴν συνάντησιν τὸν Μέγαν Βασίλειον, τὴν πηγὴν τῶν δογμάτων καὶ τῆς εὐσεβείας τὸν πρόμαχον. Βλέπων δὲ αὐτὸν ὁ θείος Ἐφραίμ, τὸν εὐφάνησε πολὺ, διότι, ὡς προορατικὸς ὅπου ἦτο, εἶδε μὲ τὸ ὄμμα τῆς ψυχῆς μίαν περιστερὰν ἀπαστράπτουσαν ὡς ὁ ἥλιος, ἣτις ἐκάθητο εἰς τὸν δεξιὸν ὤμον τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ τοῦ ὠμίλει εἰς τὸ οὐδ' αὐτὸς δὲ ἐδίδασκε τὸν λαόν... Λέγουσι δὲ τινες ὅτι τότε ὁ Μέγας Βασίλειος, γνωρίσας ἐκ Θεοῦ ὁποῖος ἦτο ὁ Ἐφραίμ, ἐχειροτόνησε τοῦτον Διάκονον, ἄλλοι δὲ πάλιν λέγουσιν ὅτι ἦτο Διάκονος καὶ τὸν ἐχειροτόνησε τότε Ἱερέα. Πιθανώτερον ὁμως φαίνεται ὅτι ὁ Ὁσίου ἠρνήθη τὴν λαβὴν μεγαλύτερον τοῦ Διακόνου ἀξίωμα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ τὴν εἶναι ὄλως ἀφωσιωμένος εἰς τὴν μελέτην τῶν θείων Γραφῶν καὶ τὴν συγγραφὴν... Κατὰ τὸ τέλος τοῦ βίου... συμβουλεύσας ἰκανῶς τοὺς παρόντας ἵνα ἐργάζωνται τὴν ἀρετὴν, καὶ εὐλογήσας αὐτοὺς καὶ προρρήσεις τινὰς προειπῶν, ἀκριβῶς μετὰ ταῦτα ἐκπληρωθεὶς, παρέδωκε τὴν ἀγίαν του ψυχήν εἰς χεῖρας Θεοῦ ἐν εἰρήνῃ, τὸ ἔτος τοθ' (379), καὶ οὕτω στεφανηφόρος ἀπῆλθεν εἰς τὰς αἰωνίους μονάς...» Ματθαίου Λαγγῆ Ἐπισκόπου Οἰνόνης, *Μέγας Συναξαριστὴς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι 1981⁵, τόμ. Α' (Ἰανουάριος), σελ. 693 - 703.
 - (6) «Μεγάλον μάλιστα μέρος τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ὁσίου κατέχουν τὰ ἄσματα ποῦ συνέθεσε ἀνταποκρινόμενος στὶς ἀνάγκες τῶν χριστιανῶν τῆς πατρίδας του.» Φραντζολᾶς, Κων/νος, Γ., *Ὁσίου Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, Ἔργα*, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη: «Τὸ Περιβόλι τῆς Παναγίας» 1988 κ.ἐξ., σελ. 26.

-
- (7) Βλ. Στάθης, Γρ., Θ., *Οί Αναγραμματισμοί και τὰ Μαθήματα τῆς βυζαντινῆς μελοποιίας*, Ἀθήνα: Ἴδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας Ἱερῶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Μελέται 3, 1979, σελ. 27.
- (8) Βλ. Φραντζολᾶς, ὁ.π., τόμ. Α', σελ. 27 - 29.
- (9) Σωστότερον Βαρδεσιάνης ἢ Βαρδαισιάνης (Βαρ Δαισιάν). Σύρος αιρεσιάρχης μὲ γνωστικιστικὲς καὶ συγκριτιστικὲς διδασκαλίαι, τίς ὁποῖαι καταπολέμησε ὁ Ἐφραίμ. Γεννήθηκε στὴν Ἑδεσσα τῆς Μεσοποταμίας τὸ 154 μ. Χ. καὶ πέθανε τὸ ἔτος 222. Καταγόταν ἀπὸ οἰκογένεια εὐγενῶν, εἶχε δὲ ἑλληνικὴ ὅσο καὶ συριακὴ παιδεία. Ὁ ὁμοῖδεάτης γιὸς του Ἀρμόνιος ἐκπαιδεύτηκε στὴν Ἀθήνα καὶ συνέθεσε ὕμνους στὰ συριακά. (Μεγάλῃ Ὁρθόδοξῃ Χριστιανικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖα, τόμ. Γ', σελ. 523.)
- (10) Βλ. Φραντζολᾶς, ὁ.π., τόμ. Α', σελ. 23.
- (11) «Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἐν Ἑδέσῃ μὲν Ἐφραίμ ὁ θανμάσιος... κατὰ τῶν ἀντιπάλων τῆς ἀληθείας δογματῶν (συγγραφῶν). Καὶ οὗτος μὲν τῇ Σύρων κεχρημένος φωνῇ τῆς πνευματικῆς χάριτος τὰς ἀκτῖνας ἠφίει· παιδείας γὰρ οὐ γεγευμένος Ἑλληνικῆς, τοὺς τε πολυσχιδεῖς τῶν Ἑλλήνων διήλεγξε πλάνους καὶ πάσης αἰρετικῆς κακοτεχνίας ἐγύνωσε τὴν ἀσθένειαν.» Θεοδώρητου Ἐπισκόπου Κύρου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τόμ. Δ. 270, στὸ ἔργο Migne P.G. 82. (Ἡ πληροφορία ἀπὸ τὸ ἀναρτημένο στὸ διαδίκτυο ἐρευνητικὸ ἔργο: Δρόμοι τῆς Πίστης - Ψηφιακὴ Πατρολογία, χρηματοδότηση ΚΠ Interreg IIIA (ΕΤΠΑ 75%, Ἐθν. πόροι 25%). Ἐργαστήριον Διαχείρισης Πολιτισμικῆς Κληρονομιάς, www.aegean.gr/culturaltec/chmlab, Πανεπιστήμιον Αἰγαίου, Τμῆμα Πολιτισμικῆς Τεχνολογίας καὶ Ἐπικοινωνίας, 2006, σελ. 97. Στὸ ἔξης, κάθε παραπομπὴ στὴν P.G. θὰ ἀφορᾷ τὴν ἐν λόγω Ψηφιακὴ Πατρολογία.)
- (12) Θεοδώρητου, ὁ.π., P.G. 82, Δ.270, Ψηφιακὴ P.G., σελ. 97.
- (13) Σαλαμάνου Ἐρμείου Σωζόμενου Σχολαστικοῦ, *Λόγος πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Θεοδόσιον καὶ ὑπόθεσις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, Migne P.G. 67, τόμ. Γ.16.5-7, Ψηφιακὴ P.G., σελ. 64 - 65.
- (14) Βλ. Φραντζολᾶς, ὁ.π., τόμ. Α', σελ. 27.
- (15) Βλ. Ματθαίου Λαγγῆ, *Μέγας Συναξαριστής...*, Ἀθήναι 1981⁵, τόμ. Α' (Ἰανουάριος), σελ. 700.
- (16) Σωζόμενου, ὁ.π., P.G. 67, τόμ. Γ.16.4, Ψηφιακὴ P.G., σελ. 64.
- (17) Ταξινομήσι τῶν ἔργων τοῦ Ἐφραίμ ἀνέδειξε τίς ἔξης γενικὲς κατηγορίας: Α) Ὑπομνήματα ἐρμηνευτικὰ στὴν Ἁγία Γραφή (Π.Δ. στὰ βιβλία τῆς Πεντατεύχου, τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, τῶν Κριτῶν, τῶν τεσσάρων Βασιλειῶν, τῶν Παραλειπομένων, τοῦ Ἰώβ, τοῦ Ἡσαΐου, τοῦ Ἱερεμίου, τῶν Θρήνων, τοῦ Ἰεζεκιήλ, τοῦ Δανιήλ, τοῦ Ὠσηέ, τοῦ Ἰωήλ, τοῦ Ἀμώς, τοῦ Ἀβδίου, τοῦ Μιχαίου, τοῦ Ζαχαρίου, τοῦ Μαλαχίου καὶ ἀπὸ τὴν Κ.Δ. τῆς Συμφωνίας τῶν Εὐαγγελιστῶν καὶ τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου). Β) Ὀμιλίαι σὲ πρόσωπα τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Γ) Λόγοι ἀντιρρητικοὶ κατὰ αἰρετικῶν. Δ) Παραίνεσις καὶ ἀσκητικὲς πραγματεῖαι. Ε) Ἐρωτήσις καὶ ἀποκρίσις. Στ) Ὀμιλίαι. Ζ) Εὐχές. Η) Ὑμνωδίαι (δύο εἰδῶν: α. ἔμμετροι λόγοι-Ὀμιλίαι καὶ β. ὠδὲς -έορτιαι, νεκρώσιμια, παραίνετικὲς κ.ἄ.- καὶ ὕμνοι). Βλ. Φραντζολᾶς, ὁ.π., σελ. 25 - 34. Γιὰ τὴν ἀξία τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ὁσίου Ἐφραίμ ὁ Ἱερώνυμος (στὸ *De viris illustribus*, 115) παρατηρεῖ, ὅτι τοῦ ἔφθασαν σὲ τόσην δόξα καὶ προτίμησι, ὥστε σὲ πολλὰς Ἐκκλησίας ἀνεγίνωσκοντο μετὰ τὴν Ἁγία Γραφή, δὲν εἶναι δὲ τυχαία ἡ ῥῆσις τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου: «Ποῦ Ἐφραίμ ὁ πολὺς, ἡ παραμυθία τῶν ἀθυμούντων, ἡ παιδαγωγία τῶν νέων, ἡ χειραγωγία τῶν μετανοούντων, ἡ κατὰ τῶν αἰρετικῶν ρομφαία, τὸ δοχεῖον τοῦ Πνεύματος;» (Ὀμιλία εἰς τοὺς ψευδοπροφήτας). Περισοπύδασι ἐκδοσι τῶν μεταφρασμένων στὴν ἑλληνικὴ καὶ λατινικὴ ἔργων τοῦ Ἐφραίμ πραγματοποιήσῃ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ὁ βιβλιοθηκάρχης τοῦ Βατικανοῦ J.S.Assemani μὲ τίτλο *Sancti Patris Nostri Ephraem Syri opera omnia* (Ρώμη 1732, 1743, 1746). Ἡ παροῦσα εἰσήγησι στηρίζεται ἐξολοκλήρου στὴν ἑλληνικὴ ἐκδοσι: Φραντζολᾶς, Κων/νος, Γ., *Ὁσίον Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, Ἔργα*, τόμ. Α' - Ζ', Θεσσαλονίκη: «Τὸ Περιβόλι τῆς Παναγίας» 1988 καὶ ἔπειτα.
- (18) P. G. 95, 85 - 98.
- (19) Βλ. Φραντζολᾶς, ὁ.π., τόμ. Δ', σελ. 392 - 410 καὶ P. G. 105, 392 - 393, ὅπου μόνον τὸ Προοίμιον.
- (20) Migne P.C. 105. Φραντζολᾶς, ὁ.π., τόμ. Ε', σελ. 129 - 132. Βλ. τὸ ἐδῶ Παράρτημα, Α1.
- (21) Φραντζολᾶς, ὁ.π., τόμ. Ε', σελ. 118, σημείωσι 1.
- (22) Migne P.C. 105. Φραντζολᾶς, ὁ.π., τόμ. Ε', σελ. 118 - 128.
- (23) Migne P.C. 105. Φραντζολᾶς, ὁ.π., τόμ. Ε', σελ. 133 - 136.
- (24) Σωζόμενου Σχολαστικοῦ, ὁ.π., Migne P.G. 67, τόμ. Γ. 16. 5 - 7, Ψηφιακὴ P.G., σελ. 64 - 65.
- (25) Βλ. τὸ ἐδῶ Παράρτημα, Α1.
- (26) Migne P.C. 105. Φραντζολᾶς, ὁ.π., τόμ. Ε', σελ. 383 - 384. Βλ. τὸ ἐδῶ Παράρτημα, Β2.
- (27) Ἡ διατύπωσι αὐτὴ σαφῶς διευκρινίζει, ὅτι ὁ Ἐφραίμ, μιλώντας περὶ Ψαλμωδίας, τὴν μετὰ μέλους καὶ λόγου ἀνύμνησι τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ ἐννοεῖ καὶ ὄχι ἀπλῶς τὴν ἀνάγνωσι ἢ τὴν ἀπαγγελία βιβλικῶν Ψαλμῶν ἢ ψαλμικῶν στίχων.
- (28) Migne P.C. 105. Φραντζολᾶς, ὁ.π., τόμ. Α', σελ. 37 - 83. Βλ. τὸ ἐδῶ Παράρτημα, Β2.
- (29) Βλ. Ὁσίον Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, *Λόγος «Περὶ Μετανοίας - De paenitentia»*, Migne P. C. 105. Φραντζολᾶς, ὁ.π., τόμ. Ε', σελ. 82 - 83.

(30) Βλ. ὄ.π., τόμ. Ε', σελ. 9.

(31) Βλ. ὄ.π., τόμ. Ε', σελ. 12. Ἀντιπαράβαλε Ἰωάννου Σιναΐτου (ΣΤ αἰ. μ. Χ.), «Κλίμαξ» (πέμπτος ἀναβαθμὸς, στίχ. 2, Ρ. G. 88, 764): «Μετάνοιά ἐστὶν ἀνάκλησις βαπτίσματος. Μετάνοια, ἐστὶ συνθήκη πρὸς Θεὸν δευτέρου βίου. Μετάνοιά ἐστὶ ταπεινώσεως ἀγοραστής. Μετάνοιά ἐστὶ σωματικῆς κατακλήσεως διηλεκτικῆς ἀνελπιστία. Μετάνοιά ἐστὶ αὐτοματόκριτος λογισμὸς, καὶ ἀμέριμος ἀντομέριμος. Μετάνοιά ἐστὶ θυγάτηρ ἐλπίδος, καὶ ἄρνησις ἀνελπιστίας. Μετανοῶν ἐστὶ κατὰδικος ἀκαταίσχυντος. Μετάνοιά ἐστὶ διαλλαγή Κυρίου, διὰ τῆς τῶν ἐναντίων τοῖς πταιίσμασιν ἀγαθῶν ἐργασίας. Μετάνοιά ἐστὶ συνειδότης καθαρισμὸς. Μετάνοια ἐκούσιος πάντων τῶν θλιβερῶν ὑπομονή. Μετανοῶν ἐστὶ δημιουργὸς οἰκείων κολάσεων. Μετάνοιά ἐστὶ θλίψις γαστρὸς ἰσχυρὰ, καὶ ψυχῆς πλήξις ἐν αἰσθήσει κραταιᾷ...»

(32) Migne P.C. 105. Φραντζολᾶς, ὄ.π., τόμ. Ε', σελ. 129 - 132. Βλ. τὸ ἐδῶ Παράρτημα, Α1.

(33) Ὅ.π..